

DEVLETİN ÖTEKİ YÜZÜ: EGEMENLİK, HEGOMANYA STRATEJİLERİ VE ÇOKLU İKTİDAR SAVAŞIMLARI

*The Other Side Of The State: Sovereignty, Hegomania
Strategies And Multiple Power Wars*

Cem ÖZKURT*

Makale Geliş Tarihi: 05.07.2021

Makale Kabul Tarihi: 19.09.2021

Özet: Bu çalışma, devletin modern yüzü ulus-devlet yapılaşması ve ulus-tahayyülünün yönetsel pratiğinin, idari yaklaşımının, zihniyet ve motivasyonlarının özgün yönlerini vurgulamaktadır ve farklılıklarının altını çizmektedir. Bu özgünlüğü ortaya koymak, devlet iktidarına sahip olma stratejilerinin bir sınıf savaşımı ve iktidar mücadeleleri alanına dönüştüğü gerçeğiyle yüzleşmeyi gerektirir. Devlet, kendi yapılaşmasını bürokratik ya da ön bürokratik bir örgütlenme olarak ortaya koyarken, dışsal ve içsel dinamiklerin etkisiyle değişir, dönüşür ve fraksiyonların iktidar mücadeleleri ekseninde yeniden yapılır. Bu makale, devlet sorunsalını egemenlik, ideolojik/ütopik ikna stratejileri ve iktidar savaşımını tarihsel bir perspektiften analiz ederken, aynı zamanda da günümüz dünyasındaki devlet sorunsalına iktidar ilişkileri bağlamında sosyolojik bir bakış sergilemeyi amaçlamaktadır. Makalenin kavramsal çerçevesini ise toplumsal sınıflar arasındaki gerilimler, hegomanya ve iktidar savaşımını gibi bağlamları açımlayan sosyolojik kuramın birikimi oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Egemenlik, Hegomanya, İktidar Stratejileri

The Other Side Of The State: Sovereignty, Hegomania Strategies And Multiple Power Wars

Abstract: This study, highlights the original aspects of the managerial practice, administrative approach, mentality and motivations of the modern face of the state, nation-state structuring and nation-imagination, and underlines their differences. Revealing this authenticity requires confronting the fact that strategies for holding state power have evolved into a field of class wars and power struggles. While the state presents its own structuring as a bureaucratic or pre-bureaucratic organization, it changes, transforms and restructures on the axis of factions ' power struggles under the influence of external and internal dynamics. This article aims to analyze the state problem from a historical perspective, sovereignty, ideological/utopian persuasion strategies and power struggles, while at the same time showing a sociological view of the state problem in the modern world in the context of power relations. The conceptual framework of the article is the accumulation of sociological theory, which deconstructs contexts such as tensions between social classes, hegomania and power wars.

Keywords: State, Sovereignty, Hegomania, Power Strategies

* Dr. Öğrt. Üyesi., Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, cemozkurt@bayburt.edu.tr

Giriş

Devlet, hem yönetim ve iktidar aygıtı hem de bir yönetim ve iktidara maruz kalan bütün bir toplumsal sistem anlamına gelir (Giddens, 2008, s. 28). Weber, devlet özelindeki bu sistemi (i) Şiddet araçlarının denetimi üzerindeki meşru güç tekeli (ii) verili bir toprak parçasında bu tekeli onaylayabilecek kapasite (iii) düzene sokulmuş bir idari kadro olarak tanımlar (2008, s.30). Devlet, bir tahakküm biçimleri sistemi olarak rafine edilmiş, öngörülebilir, hiyerarşilendirilmiş ve adlandırılmış bir yapılaşmadır ve toplumsal sistemdeki ayrımları, kendi yapılaşmasındaki statü ayrımlarıyla uyumlulaştıran bir tutarlılıklar dizgesidir. Bu dizgenin, modernlik öncesi işleyişiyle, modern sistematiği arasında büyük boyutlu bir sapma söz konusudur. James Scott, bu sapmayı, devletin tebaası ve tebaasının çevresi üzerindeki kontrolünü yetkinleştirilmesiyle ilişkilendirir: Kalıcı soyadlarının yaratılması, ağırlık ve ölçülerin standartlaştırılması, kadastro ve nüfus kayıtlarının tesis edilmesi, mülkiyet hakkının yaratılması, dilin ve hukuki söylemin, kent planının ve ulaşım düzenlemesinin standartlaşması gibi bir dizi okunaklı kılma, ölçme, hesaplama ve bilinir kılma kapasiteleri (Scott, 2008, s. 14).

Modernlik öncesi devlet sistemlerinde ise müphemlik, kendiliğindenlik ve el yordamıyla icra edilen yönetimsellik; dolayimsız bir biçimde bilinirlik, kesinlik ve öngörülebilirlik karşıtı bir varoluşa sahiptir. Monarşik devletin yönetim pratikleri tanımlanmamış yargı alanları, gayri resmi hiyerarşiler, merkezi olarak düzenlenmeyen eğitim sistemleri, yarı zamanlı görevliler ve sözlü buyruklarla gerçekleşirdi (Burke, 2011, s. 30). Bu yine, James Scott (2016) ın “ devlet gözüyle görmek” dediği şeyle çelişen bir durumdur: Akılsallaşmış, uzmanlaşmış ve bilinir kılınmış bürokratik/modern devletin tam tersidir. Monarşik devlet akıllı, hiçbir dönemde, hem kendi hem de rakiplerinin kapasitelerini bilme becerisi gösterememiştir. Modern devlet akıllı ise devlet yönetiminin ilke ve yöntemlerinin Tanrı'nın evreni, babanın ailesini, amirin kendi toplumunu yönetiminden farklılık gösterir. Bu devlet akıllı, hem kendi hem de rakiplerinin tüm kapasitelerini bilmek ister ve bu amaçla, siyasi istatistiği ve aritmetiği kullanır (Foucault, 2014, s. 47). Monarşik devlet akıllı şüphesiz ki, bir rasyonaliteye sahiptir ama bu rasyonalite, modern devletin kapasiteleri gelişmiş aklıyla karşılaştırıldığında, ancak eksik bir rasyonalite olarak tanımlanabilir. Bu farklılıklar evrenini saptamak için, sosyal gerçekliğin yapıları ile kültürel sistemin denkliğini sağlayan düzeneğe, “kültürel kodlara” bakmak gerekir. Kültürel kod her şeyden önce bir zıtlıklar sistemdir ve bu zıtlıklar sistemini birbirine bağlayan işaretler vardır. (Bauman, 1998, s. 165). O halde, sorunsal şöyle ifade edelim “Monarşik devletle, modern devlet arasındaki en temel simgesel ve sembolik fark nedir ?” Bu sorunsalın cevabını, Giddens'in analizinden alırız: “ Geleneksel toplumlarda sınırlar yoktur, sınır boyları vardır” (Giddens, 2008: 113). Bir sınır hududu için

ölümüne savaşimler vermek, bir santim geriye düşmektense ulusun bütününe çağrı yapmak ve gerekirse tüm bedenleri o sınırdaki şehit vermek ve bunu sonsuz bir kolektif iyi (ulus) tahayyülüyle takdim etmek modern devletin kültürel kodudur.

Monarşilerin yönetimselliğinde, geniş toplumsal kesimler ve uyruklar için yükümlülükler fazladır fakat devlet için sorumluluklar azdır. Modern devletin işleyişinde ise geniş toplumsal kesimler ve halk tabakaları için yükümlülükler çok daha fazladır ama devletin de askıya alamayacağı sorumlulukları vardır. Modern devletle, ulus arasındaki bu sorumluluk ilişkisinin inşa edici unsuru “yurttaşlık” nosyonudur. Yurttaşlık, hukuksal normlar dizgeleriyle birey ve devlet ilişkisini bir ödevler ve yükümlülükler seti aracılığıyla birbirine bağlar ve bu bağı güçlendirir. Modern devletin ideolojik formasyonu “ulusçuluk” ise ulusla-devletin birbirinin nasibi olduğu, biri olmadan diğerinin eksik kalacağı bir durumdur (Gellner, 2013, s. 77). Esasında, tarihsel açıdan değerlendirildiğinde, devlet, ulusun yardımı olmadan ortaya çıkmıştır. Ancak, devlet dediğimizde, bir güç merkezi tarafından bir arada tutulan özgün bir toprak parçasını düşünmeliyiz. Devletin otoritesinin işlediği alanda her ferdin devlete ait olduğu ve bu aidiyetin yasal bir kimliğe bürünmesidir. Devlet otoritesi, “ülke yasalarını” bu otoritenin tüm uyruklarına deruhte etmek bakımından meşru bir mercidir ve uyrukları üzerinde güç kullanma yetkisine sahip hükmedici bir iktidardır.

Bu hükmedici iktidarın, (devlet) kurucu unsurlarının neler olduğu ve bu kurucu unsurlar arasındaki güç ve kudret ilişkilerinin yönünü politik savaş olarak adlandırmak olanaklıdır. Politik savaş, bir yandan iktidarı ele geçirmek ve biçim vermek için savaşan toplumsal sınıflar arasında cereyan ederken; öte yandan da, iktidar bir kez kurulduğunda, ona karşı direnen ve yeni bir inşa için mücadele eden toplumsal grup, sınıf ve onların siyasal fraksiyonlarının katılımıyla gerçekleşir (Duverger, 1964, s. 14). Engels’e göre, bu savaşımın merkez üssü devlettir ve devlet toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasındaki üründür. Toplum, uzlaşmaz karşıtlıklar biçiminde bölünmüştür ve kendi kendisine bu bölünmüşlüğü aşamaz. Devlet, kendisini toplumdaki çatışmayı hafifleten ve düzen sınırları içinde tutan bir güç olarak kabul ettirir. Toplumdan doğar ama gitgide onun üstünde yer alan ve ona yabancılaşan bir güç haline gelir (Engels, 2017, s. 199). Topluma yabancılaşmış bir güç olarak devlet, en güçlü sınıfın, iktisadi egemenliğini siyasal egemenliğe dönüştürdüğü, ezilen toplumsal grupları tahakküm altına alan ve bu tahakkümü sürdürmek için çeşitli iktidar stratejileri uygulayan bir yapılaşmadır (2017, s. 201). Engels’in devlete ilişkin analizleri, klasik marksist bakış açısındaki, tarihsel materyalizm nosyonu ile bütünleşir. Buna göre, bütün bir tarihsel/toplumsal süreç sınıflar arasındaki gerginlik, uzlaşmaz çıkarlar etrafında biçimlenmiş çatışmalar, bir dizi yerinden etmeler ve siyasal alanı yeniden kurma mücadelelerinin ürünüdür. Antik devlet, köleleri

boyunduruk altında tutulduğu köle sahiplerinin devletidir. Feodal devlet, serf ve köylülerin egemenlik altına alındığı aristokratik soyluluğun bir aparatı, modern devlet ise ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesine olanak sağlayan bir taşerondur (2017, s. 201).

Bu çalışma, modern devletin yönetsel diyalektiğindeki radikal dönüşümleri sosyoloji kuramının sunduğu olanaklardan faydalanarak analiz etmeye çalışmakta ve aynı zamanda da, modernlikle ortaya çıkan özgün toplumsal ethosu gündeme getirmektedir. Bu ethos, ulus tahayyülü ve yurttaşlık nosyonuyla ilişkili yeni bir toplumsal yapılaşmadır. Özgün bir toplumsal pekiştirme ağı ve seküler ahlaki örüntüler etkileşimi olarak modern toplumsal sistem; sanayileşme, kentleşme, heterojenleşme, sınıflaşma gibi değişimleri ortaya çıkarmıştır. Monarşilerin ve feodal soyluluğun egemen olduğu bir toplumsal güç ilişkileri alanından ulus-devletlerin, yurttaşlık prensibinin, sanayi burjuvazisinin, seküler dünya görüşünün ve bilimsel bilginin onaylandığı toplumsal güç ve kudret ilişkilerine doğru bir geçiş yaşanmıştır. Bu geçişlerin her bir aşamasını sınıflar ve toplumsal gruplar arasındaki iktidar mücadeleleri, direniş stratejileri ve sınıflar arasındaki gerilimler ve çatışmalardan bağımsız analiz etmek olanaklı değildir. Makale, bu gerginlik ve çatışmaları sosyolojik bir eksenle ortaya koymaya çalışmaktadır. Son olarak ise, çağdaş toplumların günümüzde de hala sınıflı toplumlar olmaya devam ettikleri ve toplumsal kaynaklara erişimdeki eşitsizliklerin hem dünya sisteminin genel işleyişinde bir makro belirleyen olarak varlığını sürdürdüğü, hem de ülkelerin iç hiyerarşilerinde toplumsal gruplar arasındaki eşitsizlik makasının gün geçtikçe açıldığına vurgu yapılmaktadır.

Bir İktidar Gücü Olarak Egemenlik, Yönetimsellik ve Kültürel Dizgeler

Carl Schmitt'e göre, egemen olağanüstü hale karar verendir. Olağanüstü hal, mevzu hukukta ön görülme haldir ve devletin varlığını tehdit edecek bir durum olarak tarif edilebilir, fakat tam olarak da gerçeklikle uyuşmaz. Ne acil bir durumun ne zaman söz konusu olduğu kesin olarak belirlenebilir, ne de böyle bir durumda nelerin meydana gelebileceği içeriksel olarak tek tek sayılabilir. Olağanüstü halde, hukuk devleti anlayışına uygun bir yetkiye yer yoktur. Bu doğrudan egemenin kim olduğuna gönderme yapar: Egemen, acil bir durumun olup olmadığına ve bunu bertaraf etmek için ne yapılması gerektiğine karar verendir. (Schmitt, 2016, s. 13). Schmitt'e göre egemen, durumu kendi bütünselliği içinde yaratır ve garanti altına alır. Son karar onun tekelindedir ve devlet egemenliğinin özü buradadır. Egemen, hukukun zorlama veya hükmetme tekeli olmaksızın, olması gerektiği gibi karar verme tekeli olarak tanımlanır (2016, s. 21). Schmitt, Bodin'e atıfla, "Egemenliğin bir devletin mutlak ve sürekli iktidarı" olduğunu bildirir. Bodin'e göre, devletin egemenliği savaş ilanı, barış ya-

pılması, memurların atanması, yürürlükteki kanunları ilga etme yetkisi gibi özniteliklerinden kaynaklanır (2016, s. 17).

O halde, sorunsalı şöyle ifade edelim: Egemenliğin, güç ve kudret dayanakları nelerdir ve bu dayanaklar kendilerini hangi dizgelerle takdim ederler? Bu sorunsala cevap niteliğindeki bir girişim, Foucault'nun yaklaşımında gizlidir. Foucault'ya göre yönetme hükmetmekle, emretmekle, yasa koymakla aynı şey değildir. Yönetme; hükümdarın, derebeyinin, hakimın, generalin, mal sahibinin, profesörün kendi iktidar alanındaki kudretinin çok ötesinde özgüllüğe sahip olan bir iktidar tipidir (Foucault, 2016, s. 101). Foucault, bu iktidar tipini analiz ederken iki kavramı gündeme getirir: Disiplin ve güvenlik. Disiplin merkezidir, bir mekânı yalıtabildiği, bir parçayı belirlediği, sıkıştırdığı ve onu merkezileştirdiği ölçüde işleyebilir. Bu düzeneklere sürekli yeni öğeler dâhil edilir: Üreticilerin, alıcıların, tüketicilerin, ithalatçıların, ihracatçıların yapıp etme biçimleri, psikoloji ve davranış kalıpları. Bunlar aracılığıyla, disiplin her şeyi kurala bağlar ve hiçbir şey kendi haline bırakılmaz. Güvenlik düzeneği ise yapmaya bırakır: Fiyatların yükselmesine müdahale etmez, tahılın ender bulunmasını kendi haline bırakır. Disiplin ise, yasaklama ve izin verme ikiliğiyle işler ve düzen, yasak olan her şey fiili olarak engellendiğinde geriye kalandır. Yasa sisteminde olan şey, izin verilen şeydir. Güvenlik düzeneğinde ise engellenen şeyin ya da zorunlu olan şeyin bakış açısından bakmak değil, uzaktan bakabilmektir. Yani şeyleri doğaları ve fiili gerçekleri düzeyinde yasalardan da bağımsız olarak yeniden ele almak söz konusudur. Güvenlik mekanizması, bizzat gerçekliğe dayanarak onu harekete geçirmeye, gerçekliğin öğelerini kendi aralarında oynatmaya çalışarak işler. Yani yasa yasaklar, disiplin buyurur, güvenlik ise yasaklamaksızın ve buyurmaksızın ancak yine de tali olarak yasa ve buyrukların kimi araçlarını kullanarak, gerçekliği iptal ettirecek, sınırlayacak ve frenleyecek bir işlevi yüklenir (2016, s. 43).

Foucault'nun temel sorunsalı, vurgu yaptığımız sorunsalla örtüşür gibidir: Devlet, (iktidarın en belirgin ve sistematik işleyiş biçimi) onun dönüşümlerini, gelişimini, işleyişini sağlayan bir genel iktidar teknolojisinin içine dâhil edilebilir mi? Foucault, pastoral iktidarla politik iktidar arasındaki hem geçişlilik, hem de ayrışılığa vurgu yaparak, bu sorunsalın cevabına yönelik kuramsal bir çıkış yolu sağlar. Batı'da tarihsel bir gerçeklik olarak pastoral iktidarla politik iktidar arasındaki kesişim ortak bir kabuldür. Ama bütün birlikteliklerine rağmen, pastoral iktidar kendi iç dinamikleriyle ve özgül yapılaşmasıyla, politik iktidardan bağımsız olarak varlığını sürdürmüştür. Tarihsel bir kesitte pastoral iktidarı uygulayanlarla, politik iktidarın icracıları (devlet ve kilise) aynı kişiler olsa da, pastoral iktidar Hristiyan Batı'nın çok temel bir niteliği olarak baki kalmıştır. Nasıl olmuştur da, bu iki iktidar tipi kendi özgünlüklerini ve fizyonomilerini korumuşlardır? (2016, s. 110-139). Foucault, bu ikinci sorunsala şöyle cevap

verir: Devletin insanların düşünülmüş pratiklerine dâhil olmaya başladığı anda (2016, s. 219). Bu aynı zamanda, devletin bir yönetsellik tipinden ve yönetim pratiklerinden başka bir şey olmamasıyla doğrudan ilişkilidir. Modern dönemde, yönetsellikte yasa sistemleri yerini normlara bırakmıştır. Yani düzenleyici ve denetleyici mekanizmaları işlevsel kılan normlar, yeni ve ince tekniklerle gündeme gelmiştir. Bilgi, beden ve ahlak üzerinde işleyen iktidar, bu iktidar teknolojileri aracılığıyla olanaklı hale gelmiştir. Bunlar, Foucault'nun “dispositif”ler olarak adlandırdığı somut düzenlemelerdir: Söylemler, mimari biçimler, düzenleyici kurallar, yasalar, idari tasarruflar, bilimsel, felsefi, ahlaki önermelerden oluşan heterojen bütünlükler (Foucault, 2014, s. 17,18).

Modern iktidarın işleyiş yönünü ve kapasitelerini anlamlandırabilmek bakımından, Althusser'in “devletin siyasal ve ideolojik aygıtları” nosyonu, Foucault'nun dispositifleri arasındaki paralelliğe vurgu yapmak gerekir. Bir siyasal ve ideolojik aygıt olarak din, ideoloji, siyasi partiler, medya, okul ve güzel sanatlar, meşru kılma ve ikna süreçleriyle kurulu düzenin kurallarına boyun eğilmesinin yeniden üretimini gerçekleştirir (Althusser, 2014, s. 40). Hem Foucault'nun, hem de Althusser'in kuramsal çabalarının merkez üssü, modern iktidarın devlet ve piyasa egemenliğiyle sınırlandırılmayacak boyutlardaki karmaşasını ortaya koymak ve modern devlet iktidarının çok yönlü, sofistike, etki gücü yüksek ve en derin yatınlıklara kadar işleyen bir iktidar türü olduğunun altını çizmektir. Bu noktada, Giddens'in betimlemesini takip edersek, modern iktidarın dört kurumsal yapılaşmasından söz edilebilir: Yoğun gözetleme, kapitalist gelişim, endüstriyel üretim ve şiddet araçlarının merkezi denetiminin pekiştirilmesi. Giddens, yoğun gözetleme kavramıyla, gözetim kapasitelerinin gelişmesini ve gözetim aygıtlarının modernliğin gelişmesiyle birlikte mükemmelleşmesini kasteder. Gözetim, toplumsal grupların siyasal alandaki denetimine işaret eder. Foucault'nun altını çizdiği cezaevleri, okullar ve işyerlerinde doğrudan gözetim yapıldığı gibi, günümüz toplumlarında da enformasyonel kontrol gerçekleştirilir. Kapitalizmden anladığı ise, özel sermaye mülkiyeti ile mülksüz ücretli emek arasındaki ilişki merkezinde yoğunlaşmış meta üretim sistemidir. Bu yapı, sınıf sisteminin temelini oluşturur ve para ilişkilerinin yatırımcılar, üreticiler ve tüketiciler için aynı anlama geldiği rekabete dayanan ve üretimin pazar için yapıldığı bir sistemi inşa eder. Endüstriyalizmden ise cansız maddi güç kaynaklarının mal üretimindeki kullanımını anlar ve İnsan etkinliğinin, makinelerin, hammadde, ürün girdi ve çıktılarının eşgüdümlü bir biçimde belli kurullarla toplumsal olarak örgütlenmesine gönderme yapar. Giddens'göre, modernlik öncesi hiçbir devlet yapılaşması, ulus-devletin yönetsel eşgüdüm düzeyine ulaşamamıştır. Bunun en temel etkenlerinden biri, şiddet araçlarının kullanımındaki merkezileşmedir. İlk defa, modern devletle birlikte, şiddet araçları kesinleşmiş sınırlar içinde başarılı biçimde tekel altına alınmış ve savaş

endüstrisi, bütünsel savaş nosyonu ve nükleer çağ ile birlikte en üst seviyelere ulaştırılmıştır (Giddens, 2014, s. 60-62).

Modern devlet yapılaşmasının güçler merkezileşmesine işaret eden bir diğer yorumcu Mills'dir. Mill'e göre devlet hiyerarşisi, şirketler hiyerarşisi ve ordu hiyerarşisinden oluşan üç büyük kurum en önemli iktidar aracını meydana getirmiştir ve bu insanlık tarihinde ilk defa bu düzeyde cereyan etmiştir (Mills, 1974, s.11). Üç büyük kurumun, eşgüdümlü bir biçimde iktidar aracına dönüşümü, komuta mevkilerindeki iktidar seçkinlerinin önemini artırmıştır. Siyasal, ekonomik ve askeri çevrelerden oluşan iktidar seçkinlerinin aldığı kararlar hem yerel hem de küresel sonuçlar doğuran kritik kararlar biçimine dönüşmüştür (1974, s. 289). Weber, ise bu dönüşümlerin başlangıç noktasını çağdaş bürokrasisinin işleyişinde görmüştür. Bu yapıyı (i) kurallar ve yasaların yönetsel yönetmeliklerle düzenlenmiş belirli resmi alanlarındaki geçerli bütünlükler (ii) görevlerin yerine getirilmesi için gerekli emirleri verme yetkisi dengeli bir biçimde dağıtıldığı ve görevlilerin kullanımına verilen fiziksel ya da dinsel şiddet araçlarının belirli kurallarla sınırlandırılması (iii) görevlerin düzenli ve sürekli yürütülmesi için yetkilerin sistematik hükümler altına alınması ve sadece liyakatli kişilerin istihdam edilmesidir (Weber, 1998, s. 290). Weber'e göre, çağdaş bürokratik yapının sosyal ve ekonomik dayanakları para ekonomisinin gelişmesi ve memurların hizmetlerinin karşılığının parasal olarak ödenmesidir (Sosyoloji yazıları, 301). Memur tipolojisinde de önemli bir değişim yaşanmıştır. Memuriyet bir meslek biçimine dönüşmüştür. Özel olarak belirlenmiş bir eğitim ve işe giriş süreçlerindeki sınavlar temel koşullar arasındadır (Sosyoloji yazıları, 293) Bürokratik örgütlenme doğruluk, hız, kesinlik, dosya bilgisi, süreklilik ve kişisellikten bağımsızlık gibi özniteliklerle işleyen bir yapılaşmadır (1998, s. 308).

Weber, (1999) aynı zamanda “ Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” çalışmasında, bir nesnel yapılaşma olarak kapitalizmin ahlaki ruhunu Protestanlığın çalışmayı kutsayan çileciliğiyle ilişkilendirerek farklı bir anlama biçimine yol açmıştır. Bu yaklaşım, Marx'ın ekonomizm ve tarihsel materyalizm ekleriyle tüm insan etkinliğini maddi/üretimsel ilişkilerle açıklayan kuramıyla uyuşmamıştır. İlk defa dışsal, nesnel ve maddi toplumsal/ekonomik bir yapılaşma; dinsel, zihinsel, ruhsal ve kültürel bir örüntüyle açıklanmıştır. (Fukuyama, 1989). Weber'in kapitalizm analizine yakın bir kuramsal girişim, Clifford Geertz'in modern toplumsal yapılaşmayı tartıştığı metinlerinde gözlemlenir. Geertz'e göre, bir toplumun en genel kültürel yönelimleriyle, o toplumun pratik/pragmatik yönelimleri siyasal sürecin uygun bir imgesini sağlamayı başaramaz hale geldiğinde, ideolojiler sosyo-politik anlamların ve tutumların vazgeçilmez kaynaklarına dönüşürler. Yani ideolojiler mevcut toplumsal gerilimlere bir yanıt olurlar. Siyasal düzenin yerleşik imgeleri, uygunluklarını

yitirdikçe ve gözden düşmeye başladıkça, kavramsal karmaşa da beraberinde gelir. Fransız Devrimi'nin bütün tarihsel süreç açısından, hem ilerlemeci hem de gerici nitelikli aşırılıkçı ideolojilerin en büyük kuluçka makinesi olması, kişisel güvencesizliğin ya da toplumsal eşitsizliğin daha önceki birçok dönemde olduğundan daha derin olmasında değil; siyasi yaşamın merkezi örgütsel prensibinin, kralların ilahi nitelikli haklarının yok edilmiş olmasıdır (Geertz, 2010, 249-250). Geertz'in önemle altını çizdiği nokta, sosyo-psişik gerilimlerin simgesel biçimde ifade edildiği (Geertz, 243) ve ideolojilerin, bu simgesel ifadeleri tutarlı bütünlüklere dönüştürebilme başarısıdır.

O halde, yeni bir sorunsal gündeme getirmekte fayda vardır: Modern devletin simgesel, sembolik ve kültürel pekiştiricilerini formüle ettiği ve kendisini toplumsal bir ethos olarak sunduğu ideolojik yönelim nedir? Benedict Anderson, bu yönelimi, ulusçuluk ve ulus tahayyülünün inşasıyla ilişkilendirir ve bu inşanın bir kez gerçekleştiğinde modüler hale gelerek, çok farklı coğrafyalara ve bilinçlilik düzeylerine aşılandığını (Anderson, 2014, 19) iddia eder. Böylece, ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluk olarak oluşur ve kendisine hem egemenlik, hem de sınırlar yaratan hayali bir cemaate dönüşür (2014, 20). Anderson'a göre, ulusçuluk geleneği yansıtan üç kültürel tasarım biçimini yerinden etmiştir. İlki, hakikatin parçası olduğuna inanılan kutsal yazı dilleri ve bununla bağlantılı tek tanrılı dinlerdir, ikincisi monarşiler, üçüncüsü ise zaman boyunca eşzamanlılık tahayyülüdür. Bu üç kültürel tasarım, insanlığa ölmek, yitip gitmek, köleleşmek, kaybetmek anlamındaki olumsuz durumlar karşısında teselli vermekteydi (2014, 51,52). Modern devletin teselli araçları ise türsel olarak geleneksel modellerden farklılaşır. Bu araçlar romanlardan, günlük gazetelerden, milli dillerden, bilimsel eğitimden ve ulus için gümbür gümbür işleyen fabrikalardan oluşur.

Ernst Gellner, bu büyük boyutlu dönüşümü antropolojik bağlamlarıyla analiz etmiştir. Gellner'e göre "ulus tahayyülü" oluşumu bakımından, klasik devlet pratiğinin ötesine geçer. İki insan ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorsa, aynı ulustan sayılırlar. Burada, kültür bir düşünceler, işaretler, çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri anlamına gelmektedir. Bu kültürel dizgeler aracılığıyla, ulus tahayyülünün ve milli benliğin itici gücü okuryazarlık haline gelir. Bunun daha açık anlamı, kalıcı ve standartlaşmış bir yazının varlığı, aslında kültürel ve düşünsel birikime ve bunun merkezileşmesine olanak sağlayan bir yapılaşmaya dönüşmesidir. Ulusçuluğun özü, kültür ve siyasal katılımın birleştirilmesidir. Ulusçuluk, derinliğine içselleştirilmiş, her biri devlet tarafından korunan, eğitime bağlı yüksek kültüre dayanan yeni türden bir toplumsal örgütlenmenin sonucudur (Gellner, 2013, 78-80).

Devletin İkinci Durağı: Siyasallaşma, Sınıf Çatışması ve İktidar Stratejileri

Kitleleri seferber eden umut ve kesinliktir (Wallerstein, 1991, s. 33). Belirli bir dünya durumunun nereye evrileceği; geçim, yaşam ve sosyal ilişki olanaklarının bir yok oluşa maruz kalıp kalmayacağı ya da süresiz bir kaosa sürüklenip sürüklenmeyeceği riski, geniş toplumsal kesimleri mobilize eden temel motivasyondur. Bu çerçevede, Fransız Devrimi'nin kültürel etkisiyle kapitalist dünya sistemini dönüştürmesi tesadüfi değildir. Devrimden sonra iki tema öne çıkmıştır: Siyasetin dönüştürülebilir niteliği ve egemenliğin halkta olduğu düşüncesi (Wallerstein, 2012, s. 48). Bu dönüşümlerin tarihsel diyalektiğini Skocpol'un "Devletler ve Toplumsal Devrimler" çalışmasında Fransız, Çin ve Rusya devrimlerinin ortaklaşan ve ayrışan yönlerini tartıştığı analizlerinde izleyebiliriz. Skocpol'a göre, devlet bir yönü sınıflara bölünmüş sosyo-ekonomik yapılarda, diğer yönü ise uluslararası devletler sistemine gömülü iki ayrı yüze sahiptir. Büyük devrimlerde, devlet örgütünün yıkılmasını ve yeniden inşasını anlamak ise hem uluslararası koşullar ve baskılara hem de sınıf yapıları ekonomiler ve siyasal olarak örgütlenmiş çıkarlar arasındaki kesişme noktalarına odaklanmayı gerektirir (Skocpol, 2004, s. 78). Skocpol'e göre, üç devrimin tümü de zengin ve politik olarak hırslı tarım devletlerinde meydana gelmiştir ve hiçbiri sömürleştirilmemiştir. Devrim öncesi periyodlarında, üç monarşi de uluslararası sistemdeki rakipleri tarafından dışsal baskı uygulanmış ve askeri olarak zayıflamışlardır. Ancak bu monarşileri toplumsal devrim süreçlerinde ortaklaşan asıl noktalar: (i) Eski rejimlerin merkezi devlet aygıtlarının yetersizleşmesi (ii) köylü kitleler başta olmak üzere alt sınıfların yaygın isyanları (iii) kitleleri harekete geçiren siyasal liderlerin girişimleridir. Bu hızlandırıcı etmenlerin etkisiyle üç monarşik düzen merkezileşmiş, bürokratik ve geniş kitleleri kapsayan ulus-devletlere dönüşmüştür (2004, s. 94).

Bu dönüşümleri en keskin hatlarıyla Fransız toplumunun tarihsel gelişiminde izlemek olanaklıdır. Fransız kentli güçler, aristokratik gerici olarak tanımladıkları her şeye saldırıyorlardı. Bu eleştiri ortamı, köylüleri aristokratik soyluğun (senyörlük bağımsızlıkları, vergi muafiyetleri, kilise harcamaları için toplanan titheler) temsiliyetlerine ve sömürü uygulamalarına karşı ses çıkarmak bakımından cesaretlendirdi. Bailliage meclisleri aracılığıyla köylü delegeler kentli liderlerle düzenli bağlantılar kurdular ve 1793'e kadar süren etkili bir direniş dalgası başladı (2004, s. 244) Skocpol'e göre, devrimci liderlikler, kendilerinden önce ulusal siyasetten dışlanan alt sınıf grupları (kentli işçiler ve köylüleri) siyasete sokup harekete geçirebiliyordu. Sonuçta, monarşilerin egemen zümreleri imtiyazlarını kaybettiler ve geniş kitleler devlet yönetimine katılmaya başladılar. Fransa özelinde ise durum diğer devrimlerden farklı bir gelişim göstermişti. Şöyle ki, yeni oluşan bürokratik devlet, ulusal pazarlar ve kapi-

talist özel mülkiyetle ortaklaşan ve devlet bürokrasisini güvence altına alan bir yapılaşmaya dönüştü. Halkın demokratik seferberliği, 1793 sonrasında ya askere almalarla bastırıldı ya da simgesel siyasal amaçlara yönlendirilerek rutinleştirildi (2004, s. 306-307).

Marx, Fransa özelinde, devrimin dönüştürücü motivasyonunu bastıran ve getiren siyasal gerçekliği, kapitalist mülkiyet rejiminin sınıfsal yapıyı kutuplaştıran ve sömürü ilişkilerini genişleten karakteriyle açıkladı. Modern sanayi geliştikçe, sermaye ile emek arasındaki sınıf karşıtlığı da genişliyor, yoğunlaşıyor, devlet iktidarı sermayenin emek üzerindeki ulusal bir iktidara dönüşüyor, sömürüyü örgütleyen bir güce ve sınıf egemenliği aygıtı niteliğini alıyordu (Marx, 2012a, s. 59). Marx'a göre, Fransa'da, 1845-1846 yıllarındaki patates hastalığı ve kötü hasatlar halk kitlelerindeki huzursuzluğu artırmıştı. 1847 fiyat artışları ise halkı gıda maddelerine erişimden yoksun bıraktı. (Marx, 2012b, s.15) İşçiler ise topyekûn mücadeleye giriştiler ve büyük ayaklanmalar patlak verdi (2012b, s.34). Marx, Fransa'da, 19. yüzyıl boyunca feodal beylerin yerini kent tefecilerinin, aristokratik soyluluğun yerini ise burjuva sermayesinin aldığı iddia eder. Tahakküm altına alan ve egemen olan zümrelerle, bu egemenlikten yoksun bırakılan kitleler bir dizi dışlanma sürecine maruz kalır. Tarihsel materyalizmin teknik diliyle söylendiğinde, en ilkel üretim araçlarından, en sofistike üretim araçlarına kadar egemen zümrelerin tekelinde olan bir dışlama ilişkisidir bu. Devrim öncesinde toplumsal gelişimin aktif sosyal zümrelerinden biri olan köylü kitleler ise büyük bir yanılsamaya maruz kalmıştır. Devrim sonrasında, köylülere verilen küçük topraklar kapitalistlerin kâr, faiz ve rant aracına dönüşmüştür (Marx, 2012c, s. 126). Marx, Fransa'da Bonapartelar hanedanının kırsal ilişkiler alanını yırtıp atmak isteyen devrimci köylüyü desteklemediğini, buna karşılık; küçük tarla ile üretim yapan ve kendi kırsal kesif dairesini aşmaya niyeti olmayan tutucu köylüyü desteklediğini ifade eder (2012c, s. 123). Orta sınıflar açısından ise işler hükümetin desteğiyle yolundadır. Lumpen proletarya da zenginleştirilmektedir (2012c, s.132). Marx, Fransa'da 1848-1851 arası dönemde ise proletaryanın savaşım içinde olduğu toplumsal grupları şöyle ifade etmektedir:

Paris proletaryasının istemleri, kesin olarak defedilmesi gereken bir takım ütöpik martavallardır. Kurucu ulusal meclisin bu bildirisine, Paris proletaryası, Avrupa iç savaşlar tarihindeki en büyük olay olan haziran ayaklanmasıyla karşılık verdi. Burjuva Cumhuriyet kazandı. Burjuva Cumhuriyetin yanında mali aristokrasi, sanayi burjuvazisi, orta sınıflar, küçük burjuvazi, ordu, seyyar muhafız olarak örgütlenmiş lumpen proletarya, adı bilinen aydınlar, rahipler ve kırsal nüfus vardı. Proletaryanın yanında ise kendisinden başka kimse yoktu. Ayaklanmaların 3000'den fazlası, yenilgiden sonra kılıçtan geçirildi ve 15.000'i sürgün edildi (2012c, s.21).

Marx ve Engels'e göre, mülkiyet rejiminin pratik gerçekliği toplumun çoğu için, en azından onda dokuzu için var olmamasıdır. Fakat bu, şaşılacak bir durum değildir çünkü kapitalist mülkiyet rejimi bu kutuplaştırıcı karakterinden güç alır ve tam da toplumsal kaynaklardan dışlanan bu onda dokuzluk geniş kitlenin varlığı kapitalizmin itici gücüdür (Marx ve Engels, 2016, s. 78). Bu sistematik, bir işleyiş olarak meta-fetişizmle bağlantılı bir biçimde nesnel dünyasındaki değeri yükseltir ama insanlar dünyasındaki değer düşüşüne de neden olur (Marx, 2017, s.13). Marx, serbest ticaret sorunu üstüne 9.01.1848'de yaptığı konuşmada, “ Soyut özgülüğün sizi aldatmasına göz yummayınız ! Kimin özgürlüğünden söz ediliyor ? Bu, bir kişinin bir başkası karşısındaki özgürlüğü değil, sermayenin işçiyi ezme özgürlüğüdür. Serbest ticaret üzerine kurulmuş bir düzenin ürünüdür bu özgürlük düşüncesi” (Marx ve Engels, 2016, s: 100). Bu yaklaşım, liberal özgürlük nosyonuyla, kolektif iyiyi gözetken eşitlikçi bir özgürlük idealini karşılaştırmalı olarak gündeme getirir. Marx'ın ve Engels'in olumladığı özgürlük düşüncesi ise özünde, kapitalist mülkiyet rejiminin insanal özü yok eden karakterine ve sömürü pratiklerine bir itiraz niteliğindedir. Proletarya öncü bir sınıf olarak, diğer toplumsal grupları eşitlik ve özgürlük projesine dâhil edecek ve kendini kurtarıırken, toplumun diğer kesimlerinin de kuruluşuna aracılık edecektir. (Marx ve Engels, 2003, s. 48,49). Buradaki sınıf nosyonu, halk kavramıyla ilişkilendirilemeyecek kadar sofistike bir duruma gönderme yapar. Sınıflar, nesnel yani analitik kategoriler olarak, bir tarihsel sistemdeki çelişkilerin ifadeleridir ve toplumsal cemaatlerin tanımı değildir. Sorun, bir sınıf cemaatinin hangi koşullarda yaratılabileceğidir. Kendinde sınıf ve kendi için sınıf ayrımı da bu eksende gündeme gelir (Wallerstein, 1987, s.105).

Balibar'ın da işaret ettiği gibi “ sınıf mücadelesi iktisadi biçimlerin dışavurumu olmak yerine, onların görece tutarlılığının güç ilişkileri ve konjonktürün rastlantısına maruz kaldığında, zorunlu olarak değişen nedeni haline gelmesidir ” (Balibar, 1987, s. 200). Balibar'ın vurgusu, üretim ilişkileri eksenli sömürü, güç ilişkileri ve anlık nesnellüğün sınıf durumunu biçimlendiren özel türden yapılaşmasına gönderme yapar. Bu yapılaşmaya, sınıf teorisinin kavramsal/kuramsal çerçevesi gereği bir unsur daha eklemek olanaklıdır: “Sınıf durumu, bilinç gerçekliğini belirler ” Bu ilke, vulgar klasik Marksist okumanın, alt yapının üst yapıyı belirlediği ilkesinin çok ötesine geçer ve sınıf durumunun bireyleri bir homo economicus, homo politicus, homo religious olarak inşasına işaret eder. Toplumsal uzam,bireyleri sosyo/ekonomik zorlamalar ve kısıtlamalarla biçimlendirir. Kendi için sınıf nosyonu bu noktada devreye girer ve siyasal alana yeni bir pencere açar: “ Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi yok. Oysa önlerinde kazanacakları bir dünya var” (Marx, 2017, s. 19).

Marx, bu dünyayı öncü bir sınıf olarak proletaryayla ilişkilendirmişti. Skocpol'un gösterdiği biçimiyle ise, inşacı siyasal önderliğin ayrıntıları farklılaşma gösterse de, Lenin'in vurguladığı gibi açık bir ortaklaşma da gözlemlenmektedir: “ Bir devrimin patlak vermesi için alt sınıfların eskisi gibi yaşamak istememeleri yeterli olmaz; üst sınıfların da eskisi gibi yaşamamaları gerekir ” (Skocpol, 2004, s. 101). Hem alt toplumsal grupların, hem de üst sınıfların mevcut iktidar yapılaşmasından rahatsızlıklarını artıran ve eleştirileri yoğunlaştıran asıl belirleyici, Gramsci'nin temas ettiği gibi, devlet yapılaşmasındaki yönetici elitin otorite krizi içine girmesidir. Yasa koyucu, sınıf konsensüsünü yitirdiyse ve yönetemeyip, sadece yasa yapıyorsa, bu aslında geniş kitlelerin geleneksel ideolojilerden koptuğu, daha önce inandıklarına artık inanmadıkları anlamına gelir. Kriz, eskinin öldüğü ve yeninin doğamayacağı olgusuyla ilişkilidir. Bu bir fetret devridir ve farklı türden beklenmedik olayların gerçekleşmesine aracılık eder (Gramsci, 2012, s. 46).

Tarihin mi, Yoksa; Bildiğimiz Dünyanın Sonu mu ?

Francis Fukuyama, 1989'da The National Interest dergisinde “ Tarihin Sonu mu ? ” başlıklı makalesini yayınladıktan sonra, dünya sistemi üzerine kuramsal çalışmalarda bulunan çoğu bilim insanının dikkatini çekti. Fukuyama'nın yankı uyandıran saptamaları, liberal demokrasilerin ve ileri kapitalizmin, yeryüzü coğrafyasının hemen her bölgesine meşru olarak yayıldığı ve dünya sistemini ikna yoluyla kompoze eden alternatifsiz bir sistem olduğu tezine dayanıyordu. Fukuyama'ya göre kapitalizm, faşizm ve komünizm gibi ideolojilerin yerinden etmeye çalıştığı, fakat tarihin bu ideolojileri yanlışlamasıyla, başarısını kanıtlamış ve gelecekte de başarılı olacak bir dünya sistemi olarak görülmeliydi. Fukuyama, bu tezi kuramsal bakımdan temellendirmek için iki girişimde bulunmuştur: İlki, 1980'lerin hemen başlarında, iki büyük komünist ülke, Sovyet Rusya ve Çin'de meydana gelen değişimlerdir. Bu değişimlerin yönü, Sovyet Rusya ve Çin'de kapitalizm ve tüketim kültürünün hızla yayılması ve rağbet görmesiyle ilişkilidir. Örneğin Çin'in, kasaba ve kentlerindeki pazarlarında renkli televizyonlar yaygınlaşmıştır. Moskova'da ise, lokantalar ve giyim mağazaları açılmaktadır. (Fukuyama, 1989, s. 22). Fukuyama, bu durumu, insanlığın ideolojik evresinin son noktasına ulaştığı ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonunun geldiği biçiminde yorumladı (1989, s. 23).

İkincisi ise, liberalizmin, maddi dünyayı uzun vadede yönetecek bir idea olduğu argümanıdır ve bunu felsefi olarak Hegel'le temellendirmeye çalışmasıdır. Fukuyama'ya göre Hegel, maddi dünyadaki tüm insan davranışlarının ve tüm insanlık tarihinin köklerinin bilinç durumunda kendini gösterdiğine vurgu yapmıştır (1989, s.27). Fukuyama, Hegel'i izlediğini iddia ederek, insanlık duru-

munun tüm ürünlerini bilinç ve kültür alanında yattığını yadsıyarak, bu ideal/düşünsel kökenli olguları, maddi unsurlarla açıklamanın büyük bir yanığı olduğunun altını çizer (1989, s.29). Kojeve'ye atıfta bulunarak, çağdaş Amerika'nın eşitlikçi bir yapı inşa ettiğini ve bunun da, Marx tarafından düşlenen ve ileri sürülen sınıfsız toplumun başarılı bir modeli olduğunu iddia eder (1989, s. 33). Fukuyama, ekonomik liberalizmle-siyasi liberalizmi kavramsal ve olgusal olarak birbirinden ayırır ve ekonomik liberalizmden siyasi liberalizme geçişin son derece yavaş ve adım adım gerçekleştiğini ama nihayetinde, ekonomik liberalizmin itici gücüyle siyasi liberalizmin kendiliğinden geleceğini bildirir (1989, s.35). Örneğin Sovyetlerin yakın bir gelecekte, liberal ve demokratik bir ülke olarak kabul edilmesi olanaklı değildir. Zaten tarihin sonunda, tüm toplumların liberal olması gerekmez; önemli olan, bu toplumların liberalizm dışında bir ideolojiye yönelmemeleridir (1989, s. 40). Fukuyama, refleksiyonunu bir dizi sorunsal dile girerek sürdürür: Liberalizme karşı meydan okuyan faşizm ve komünizm öldüğüne göre, liberalizmle rekabet edebilecek başka ideolojilerin varlığından söz etmek mümkün olabilir mi? Liberalizmde sınıf sorununun ötesinde çözülmesi olanaksız olan bir takım başka çelişkilerin ve açmazların varlığından söz etmek mümkün mü? Fukuyama, son sorunsala cevap niteliğinde iki olasılıktan bahseder: Din ve milliyetçilik.

Fukuyama'nın tarihin sonu teorisi, uluslararası sürtüşmelerin kendiliğinden ortadan kalkacağını iddia etmez. Temel postulatı şu şekildedir: Dünya, tarihe gömülenler ve tarih sonrasında yaşayanlar olarak ikiye bölünecek ve bu toplumlar arasında sürtüşmeler devam edecektir. Fukuyama, bu sürtüşmelerin, etnik ve milliyetçiliğe dayalı şiddet olarak dışa vurulacağını iddia eder. Uluslararası sistem, etnik ve milliyetçi terörizm ve ulusal kurtuluş mücadeleleriyle bağlantısında ortaya çıkacak çatışmalarla meşgul olacaktır. Tarih sonrası dönemin genel karakterinde ise cesarete, atılganlığa, değiştirme /dönüştürme güdüsüne ve ideolojilere ihtiyaç olmayacaktır. Genel eğilim, ekonomik hesaplar ve teknik sorunları giderme çabaları, çevre sorunları ve tüketim kültürünün yaygınlaşması gibi somut durumlarla mücadele etmek biçiminde cereyan edecektir. Bu dönemde, felsefeye ve sanata da ihtiyaç olamayacak ve yeni bir durağanlık döneminin içine girilecektir. Fukuyama'ya göre, geniş kapsamlı bir can sıkıntısı gerçekliği insanlık durumunu, tarihi bir kez daha başlatmak bakımından teşvik edebilir ve yeni toplumsal tasarımların ortaya çıkmasına aracılık edebilir (1989: 48,49).

Fukuyama'nın, tarihin liberal demokrasi ve ileri kapitalizm merkezli sonu teorisi, çoğu çağdaş yorumcu tarafından eleştiriye maruz kalmıştır. Fukuyama, Batı dışı toplumlarda etnik, milliyetçi ve dinsel çatışmaları öngörürken, bu çatışmaların doğal uzantılarının Batı toplumlarının sınırlarını zorlayacağını hesaba katmıyor. Yasa dışı göçmenlik, evsiz barksız kitleler, savaş, fakirlik ve açlığın Batı dışı toplumlarda farklı ideolojik radikalizmleri tetikleyebileceği ve bu so-

runların zengin Batı toplumlarına kökten bir tehdit oluşturacağını görmek istemiyor (Hassner, 2005, s. 58). Ayrıca, Fukuyama'nın kapitalizmin yeryüzünde gelmiş geçmiş en müreffeh, mutlu ve huzurlu toplumu inşa ettiği tezi kuşkuludur. İnsanlık tarihinin on bin yıllık dönemini hesaba kattığımızda, örneğin avcı ve toplayıcı toplumlarda, insanlar geçimlerini sağlamak için gün başına ya da yıl başına bugün olduğundan daha az çalışıyorlardı. Şimdikinden daha az kirli ve tehlikeli bir çevrede yaşıyorlar, daha eşitlikçi bir dünyayı deneyimliyorlardı. Bu açılardan bakıldığında, geçen on bin yılın bir sözde ilerleme olduğu, özünde ise uzun dönemli bir gerilemeyi ifade ettiği görülebilir (Wallerstein, 2012, s. 135). Bir diğer eleştiri, Fukuyama'nın liberal ve siyasal demokrasinin sınıf sorununu çözdüğü ve göreceli bir fırsat eşitliği ortamını yarattığına yönelik tezidir. Oysa son yapılan çalışmalar, Fukuyama'nın bu tezini doğrulamamaktadır. Dünya sisteminin çağdaş toplumlardaki işleyişinde, ulusal düzeyde yeterli iş olanakları sağlanamamaktadır. İnşa edilmiş bu eşitsizlik durumunda, toplumdaki seçkin azınlıklar ödüllendirilirken, geniş kitleler dışlanmaktadır. Gelir eşitsizliğinin ve sınıf temelli bölünmelerin dışavurumları farklı türler ve varyasyonlar biçiminde olabilir. Genellikle, etnik çizgiler ya da dinsel motifler yarımalarının görünür hallerini oluşturur (Wallerstein, 1971, s.241,242).

Sonuç

Günümüz toplumları, sadece mülkiyet ilişkileri ve konfigüratif net gelir durumları bakımından değil, bütün varoluşsal insansal kapasitelere erişim açısından da sınıflı toplumlardır. Çağdaş toplumlarda, geniş toplumsal kesimlerin kaynaklara erişimden dışlanması, “varoluşsal insansal kapasite” nin en asgari yeterliliklerinin bile tamamlanmamasıyla sonuçlanır. Bourdieu'cu bir okumayla söylendiğinde, kültürel ve eğitimsel sermayenin pozitif, inşa edici ve yapılandırıcı özneliliklerinden yoksunluğu. Bu yoksunluğun, bireylerin gündelik yaşantıları açısından biçimlendirdiği yarımaları daha görünür biçimde ortaya koyabilmek için bir sorunsal gündeme getirelim: “Günümüz toplumlarında bir bireyi yapılandıran, biçimlendiren ve inşa eden öznelilikler nelerdir ve bu özneliliklerin ileri modern kurumsallıklarla bağlantısallığı nedir ?”

Şüphesiz ki, çağdaş toplumlarda bireylerin “varoluşsal insansal kapasitelerini” belirleyen ve yapılandıran iki unsur: meslek ve eğitimidir. Mesleği, formel eğitim süreçleri sonucunda, bir dizi diplomalandırma ve sertifikalandırmanın olağan neticesi olarak teknik/profesyonel yeterlilik ve bağlantılı bireysel kapasiteler olarak tanımlıyoruz. Eğitimi ise, (formel ya da enformel) bireylerin bilişsel, ahlaki ve entelektüel becerilerinin gelişimine olanak sağlayan, bireylerin hem içinde buldukları toplumun yaşam pratiklerine katılımında özgüven veren, hem de yaşanan çağın dünya durumlarına ilişkin tahayyül sahibi olmayı sağlayan bir yapılaşma olarak anlıyoruz.

Çağdaş toplumların bireyleri, bu iki yetinin (meslek ve eğitim) geliştirilmesine ilişkin büyük boyutlu kısıtlılıklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu kısıtlılıklar, ileri kapitalist toplumlarda eğitim gibi piyasanın hiç girmemesi ve kamusal kalması gereken alanlara para ilişkilerinin egemen olmasıyla bağlantılıdır. Bir diğer hızlandırıcı neden, ulus-devletlerin artık yurttaşlarının ne türden bir kariyer dünyasıyla biçimleneceklerine ilişkin projeler geliştirmeyi terk etmeleridir. İleri kapitalist toplumlarda bireyler, varoluşsal insansal kapasitenin yapılandırıcı iki unsuru, meslek ve eğitim yeterliliklerinin geliştirilmesi ve ilerletilmesi bakımından terk edilmiştir. Bireylerin bu iki unsur özelinde, kurumsallıklara katkı olarak gelişim gösterme olanakları, sosyo/ekonomik durumlarına daha fazla gömülü hale gelmiştir. Yani aktörlerin, verili sınıfsal durumları, kamusal iradenin de ortadan kaybolmasıyla birlikte daha belirleyici olmaya başlamış ve bireyler piyasanın pratikleri karşısında daha savunmasız bir konuma gelmiştir.

Bu duruma etki eden temel nedensel faktörlerden biri de, Şüphesiz ki, dünya sisteminin rekabete dayanan işleyişi ve küresel eşitsizlik ağlarının giderek genişlemesidir. Makro düzende eşitsizlikler arttıkça, çağdaş toplumsal yaşamın gündelik pratiklerinde bireyleri kuşatan sosyo/ekonomik zorunlulukların ve sınıfsallığın belirleyiciliği daha da görünür hale gelmektedir. Bu durum, gündelik pratiklerde, en düşük sermayeler toplamına sahip toplumsal grupların, kalıcı bir biçimde toplumsal sistemin dışına atılmalarına neden olmaktadır.

Kaynakça

- Althusser, L. (2014). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. (A. Tümertekin.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Anderson, B. (2014). Hayali Cemaatler. (İ. Savaşır.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Balibar, E. (2013). Irk Ulus Sınıf İçinde. (N. Ökten, Çev.) “ Sınıf Mücadelesinden Sınıfsız Mücadeleye mi ? ”. 1987, s. 188-222. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (1998). Sosyolojik Düşünmek. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Burke, P. (2011). Tarih ve Toplumsal Kuram. (M. Tuncay, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Duverger, M. (1964). Politikaya Giriş. (S. Tiryakioğlu, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Engels, F. (2017). Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Gellner, E. (2013). Uluslar ve Ulusçuluk. (B. Ersanlı ve G. G. Özdoğan, Çev.) İstanbul: Hil Yayınları.

- Geertz, C. (2010). Kültürlerin Yorumlanması İçinde, (H. Gür, Çev.) “ Bir Kültürel Dizge Olarak İdeoloji ”, s. 221-263. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Giddens, A. (2008). Ulus Devlet ve Şiddet. (C. Atay, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Giddens, A. (2014). Modernliğin Sonuçları. (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gramsci, A. (2012). Hapishane Defterleri cilt 2. (B. Baysal, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Fukuyama, F. (2005). Tarihin Sonu Mu ? İçinde. (Y. Kaplan, Çev.) “ Tarihin Sonu Mu ? ”, 1989, s. 22-49. Ankara: Vadi Yayınları.
- Foucault, M. (2014). Özne ve İktidar. (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016). Güvenlik, Toprak, Nüfus. (F. Taylan, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Marx, K. (2012a) Fransa’da İç Savaş. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2012b). Fransa’da Sınıf Mücadelesi. (E. Özalp, Çev.) İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Marx, K. (2012c). Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2017). Zincirlerimizden Başka Kaybedecek Neyimiz Var ?. (P. Demirel, Çev.) İstanbul: Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık.
- Marx, K & Engels, F. (2016). Devlet ve Hukuk. (R. Zona, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marx, K & Engels, F. (2003). Komünist Manifesto. (L. Kavas, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Mills, C. W. (1974). İktidar Seçkinleri. (Ü.Oskay, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hassner, P. (2005). Tarihin Sonu Mu ? İçinde. (Y. Kaplan, Çev.) “ Tarihin Ortasında Fukuyama’nın Tezi”, s. 56-60. Ankara: Vadi Yayınları.
- Scott, C. J. (2008). Devlet Gibi Görmek. (N. Erdoğan, Çev.) İstanbul: Versus Kitap.
- Scott, C. J. (2016). Toplum Gibi Görmek. (S. Torlak, Çev.) İstanbul: Zoomkitap.

- Schmitt, C. (2016). Siyasalın İnşası. (A.E. Zeybekoğlu, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Skocpol, T. (2004). Devletler ve Toplumsal Devrimler. (S. Erdem, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Wallerstein, İ. (2012). Bildiğimiz Dünyanın Sonu İçinde. (T. Birkan, Çev.) “Anc ve Güney Afrika, Dünya Sisteminde Kurtuluş Hareketlerinin Geçmişi ve Geleceği”, 1991, s. 28-43. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, İ. (2012). Bildiğimiz Dünyanın Sonu İçinde. (T. Birkan, Çev.) “Doğu Asya’nın Yükselişi ya da Yirmi Birinci Yüzyılda Dünya Sistemi” s. 44-59. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, İ. (2013). Irk Ulus Sınıf İçinde. (N. Ökten, Çev.) “Halkçılığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik”. 1987, s. 89-106. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, İ. (2012). Bildiğimiz Dünyanın Sonu İçinde. (T. Birkan, Çev.) “Toplumsal Değişme mi ? Değişim Sonsuzdur, Hiçbir Şey Değişmez ” s. 134-150 İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, İ. (2013). Irk Ulus Sınıf İçinde. (N. Ökten, Çev.) “Bağımsızlık Sonrası Siyah Afrika’da Toplumsal Çatışma: Yeniden Değerlendirilen Irk ve Statü Grubu Kavramları”, 1971. s.225 - 244. İstanbul: Metis Yayınları.
- Weber, M. (1998). Sosyoloji Yazıları. (T. Parla, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weber, M. (1999). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu. (Z. Gürata.). Ankara: Ayraç Yayınevi.

